

**FRASER WATTS & LÉON
TURNER (ED.)**
**Evolution, Religion and
Cognitive Science: Critical
and Constructive Essays.**
Oxford: Oxford University
Press 2014. 252 s.

Luonnontieteiden nopea kehitys uudella ajalla on mullistanut länsimaisen tieteen tapoja lähestyä ihmistä ja inhimillistä käyttäytymistä. Siinä missä perinteiset ihmistieteet ovat korostaneet ihmisen ainutlaatuisuutta sekä ihmistieteiden olemuksellista erilaisuutta luonnontieteisiin verrattuna, on luonnontieteellisen tutkimusotteen niin kutsuttu naturalismi painottanut, että samaa yleistä tieteellistä menetelmää tulisi soveltaa niin luontoon kuin ihmiseenkin. Kokeellisen tutkimuksen hypoteesien empiirisen testaamisen ihanne, joka luonnontieteissä on ollut lähtökohtana, on hiljalleen rantautunut myös kulttuurintutkimukseen. Käyttäytymistieteissä etenkin psykologia on ollut jonkinlainen suunnannäyttävä yli satavuotisen kokeellisen tutkimuksen perinteellään. Teos *Evolution, Religion and Cognitive Science* luo katsauksen uskonnotutkimuksen kentties voimallisimpaan naturalismia edustavaan tutkimusperinteeseen, kognitiiviseen uskontotieteeseen ja sen evolutiivisiin juuriin uskonnon selittämisessä sekä keskustelee tästä rajanvedosta uskonnotutkimuksessa.

Teos on artikkelikokoelma, jonka kirjoituksista vastaavat monet kansainvälisesti ansioituneet tutkijat. Suomalaisista mukana ovat Aku Vissala sekä yksi alan pioneereista, Ilkka Pyysiäinen. Tutkimusperinteen laaja-alaisuudesta kertoo kirjoittajien monitieteisyys sekä kirjan artikkeleiden moninaiset aiheet. Toiset pureutuvat kirjan evoluutioteemaan keskitetympin, toisissa artikkeleissa on yksityiskohtaisempi lähestymistapa tutkimusaiheiden kautta. Yhteiseksi punaiseksi langaksi muo-

dotuvat pyrkimykset rakentaa kat- sausta kognitiivisen uskontotieteen evolutiivisesta ja sitä kautta hyvin luonnontieteellisestä otteesta, asemoida tutkimusperinteen paikkaa osana uskonnotutkimusta etenkin sen naturalismin kautta sekä arvioida kriittisesti tämän hetken teoreettista viitekehystä ja sen teesejä paitsi kognitiivisen uskonnotutkimuksen sisällä myös osana laajempaa uskonnotutkimuksen kenttää. Teos ei jää ainoastaan kognitiivisen uskontotieteen sisälle tarkastelemaan teorioitaan sisältäpäin vaan pyrkii keskusteluun myös ulospäin. Se tarjoaa aiheeseen vasta tutustuvalla keskeisiä ajatuksia ja teorioita kognitiivisesta uskontotieteestä, mutta ei toisaalta jää yksityiskohtaisesti esittelemään niitä. Selkeät perusajatuksukset antavat kuitenkin yleiskuvan. Asiasta kiinnostunut löytää keskeiset viitteet yksityiskohtaisten aiheiden tutkimiseen tarkemmin. Kirja ei vain esittele teoriaa, vaan taustoittaa kognitiivisen uskontotieteen periaatteita ja antaa näin lukijalle laajemman kuvan paikantaa kognitiivista uskontotiedettä sekä ylipäänsä naturalistista tutkimusotetta kulttuurintutkimuksessa.

Kognitiivinen uskontotiede nousi 1990-luvulla monitieteisenä tutkimusotteena uskonnotutkimukseen pohjautuen ennen kaikkea kognitiivisiin ja evoluutiopsykologiaan saaden keskeisesti vaikutteita myös kehityspsykologiasta, neurotieteestä, tietojenkäsittelytieteestä, käyttäytymistieteestä ja antropologiasta. Syntynyt teoreettinen viitekehys loi mahdollisuuden tutkia uskontoa ja uskonnollisuutta ihmisielen mekanismien näkökulmasta, joiden toimintaa tarkasteltiin uskonnollisen ajattelun ja käyttäytymisen äärellä. Näin sen voi nähdä merkittävänä osana selittävää uskontotieteen perinnettä.

Perinteisesti kulttuurintutkimus ja uskonnotutkimus perustuvat kuvailevaan ja voimakkaasti laadulliseen tutkimusotteeseen, jossa perusajatuksena on ollut, että laajaa il-

miötä, kuten uskonnollista toimintaa jossain kulttuurisessa kontekstissa, ei voida lähestyä redusoimalla sitä kokonaisuudessaan esimerkiksi jonkin biologisen tai kognitiivisen mekanismin tarkasteluun. Toisaalta biologisen ja kognitiivisen tutkimuksen nousun myötä myös uskonnon käsite on saanut osakseen kritiikkiä. Se usein rajaa uskonnon joksikin muusta käyttäytymisestä ja kokemisesta erilliseksi saarekkeeksi. Kun uskontoa tutkitaan erillisenä ilmiönä ja omana ulottuvuutenaan, *sui generis*, asettaa se ongelmia koko ilmiölle. Tässä mielessä voi ajatella, että myös naturalistisella otteella uskonnotutkimukseen on osansa, kun uskonnon käsitettä ja sen tutkimista sidotaan osaksi muutakin ihmisen luonnollista toimintaa ja käyttäytymistä. Evoluutio osana uskonnotutkimusta on valtaosin rakentunut juuri kognitiivisen uskontotieteen kautta ja siksi kognitiivista uskonnotutkimusta voi myös nimittää etuliitteellä evolutiivinen.

Käsillä oleva kirja osoittaa, että evoluutionäkökulman äärellä on syntynyt monenlaisia hypoteeseja uskonnon synnyn ja sen ilmene- misen taustalla. Kulttuuria ja uskontoa voisi selittää osana evolutiivista kehitystä ihmisen ajattelun ja käyttäytymisen taustalla olevien ominaisuuksien kautta. Esimerkiksi uskonnollisuus aivoissa näyttää toimivan laajasti eri alueilla mutta ei erillisenä ominaisuutena tai mekanismina aivoissa, vaan osana niitä kognitiivisia mekanismeja, joihin uskonnollinen ajattelu kulloinkin liittyy. Tiedonkäsittely ei siis ole yhtenäinen ongelmanratkaisukokonaisuus uskonnonkaan äärellä, vaan ajattelua tapahtuu samanaikaisesti ja rinnakkaisesti näiden erilaisten toimintojen kautta, kuten kirjassa havainnoidaan monin esimerkein.

Evoluutioteoreettiset hypoteesit herättävät kysymyksen siitä, miten uskonto on ylipäänsä syntynyt osana ajattelun ja aivojen kehitystä. Sen voidaan nähdä olevan osa adaptiivista toimintaa, joka edistää lajin so-

peutumista ja selviytymistä. Tuolloin se liittyy luonnollisena käyttäytymis- ja ajattelumekanismina ihmisen lajityypilliseen toimintaan. Toisaalta evoluutiossa syntynyt ihmislajille tyypillinen korkean tason kognitiivinen toiminta voidaan nähdä uskonnollisen ajattelun synnyttäjänä, jolloin uskonto ei sinänsä olisi mielen kehittymisen luonnollinen osa vaan kehittyneiden kognitiivisten mekanismien sivutuote. Tutkimusperinteen keskuudessa asiasta ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä, mikä osaltaan tuo esiin evolutiivisten selitysmallien hypoteettista luonnetta. Samoin on ilmeistä, että niin monimutkainen ilmiökokonaisuus kuin uskonto ei selittyne yksioikoisella selityksellä. Tämä ymmärretään myös kognitiivisen uskontotieteen piirissä. Kirjassa avataan molempia näkökulmia varsin kattavasti ja liitetään niitä kognitiivisen uskontotieteen teorioihin. Niiden avulla myös keskustellaan evoluutiohypoteesien rajoista ja mahdollisuuksista.

Teoksessa nousee vahvasti esiin se, kuinka selviä kausaalisuhteita uskonnollisuuden ja sen luonnontieteellisen perustan välille ei voida rakentaa, vaikka yksityiskohtaisemalla tasolla kokeellisesti on voitu osoittaa monia kognitiivisen uskontotieteen teorioihin liittyviä tekijöitä. Kirjassa halutaan eksplisiittisesti tuoda esiin, että naturalistisen tutkimusotteen ihmistieteissä ei tarvitse merkitä reduktionismia tai että tutkimustulosten tulkinnassa voitaisiin ajatella, että kognitiivinen uskontotiede yksin voisi selittää uskontoa. Näin ollen kirja myös keskustelee rajanvedoista naturalistisen uskonnon selittämisen ja perinteisemmän laadullisen kulttuurintutkimuksen välillä. Se tuo esiin mahdollisuuksia ja rajoja sekä keskustelee siitä, missä määrin varsin erilaiset tutkimusotteet voisivat olla yhteen sovitettavissa, vaikka ne samalla ovat lähtökohtaisesti erillään. Yhä enemmän niitä tulisi tarkastella myös osana luonnollista ja sosiaalista ympäristöä, jossa ne tapahtu-

vat, samoin kuin osana historiaa ja osana dynaamisia suhteita ihmisen ajattelun luonteeseen ja sen ympäröivän kontekstin välillä.

Tämä edelleen jossain määrin tuore, joskin erittäin laaja-alainen ja kansainvälisesti vakiintunut tutkimusperinne joutunee edelleen selittämään olemassaoloaan. Kirjan alkusanoissa Fraser Watts ja Léon Turner paikantavat henkilökohtaista suhdettaan uskonnollisuuteen ja tuovat esiin, että he tai käsillä oleva teos eivät ole uskontoa vastaan. Aku Visala tekee kirjassa lisäksi filosofisen katsauksen aiheeseen liittyen. Hän pohtii, voiko naturalistinen uskonnon selittäminen ja uskonnon psykologisten ja biologisten tekijöiden tutkiminen antaa totuusarvoa sen puolesta tai vastaan, onko Jumalaa olemassa. Visala päätyy esittämään, että väitteet teismien tai ateismin puolesta tai vastaan jäävät hyvin neutraaleiksi.

Kirja tutustuttaa uskonnontutkimuksen luonnontieteelliseen suuntaukseen perehtymättömän lukijan naturalismiin nojaavaan kognitiiviseen uskonnontutkimukseen ja ohjaa ymmärtämään sen asemaa uskonnontutkimuksen kentällä. Kognitiiviseen uskontotieteeseen perehtyneelle kirja tarjoaa mahdollisuuden keskittyä yksityiskohtaisemmin keskusteluun evolutiivisten selitysmallien ja uskonnontutkimuksen suhteesta. Tämäntyyppiselle yleisteokselle onkin paikkansa, sillä se kokoaa yhteen teemoja, joita on käsitelty laajasti, mutta ilman minkäänlaista yhteneväistä kokonaisuutta. Kirja ei pyri vastaamaan evoluutiosta ja kognitiosta luotuihin hypoteeseihin tyhjentävästi ja onnistuu siten välttämään sortumisen reduktionismiin. Toisaalta kirjassa nouseva pyrkimys rakentaa siltaa kognitiivisen uskontotieteen ja muun kulttuurintutkimuksen välille jää käytännön tasolla valitettavan ohueksi. Se johtunee siitä, että liian vähän konkreettista yhdistävää tutkimusta on tehty kognitiivisten teorioiden soveltamiseksi laajemmin uskon-

nantutkimukseen. Uskonnotutkimuksen luonnontieteellisten ja humanististen painotusten yhteensovittaminen on siis varsin alussa. Käsillä oleva teos kuitenkin viestii, että lähentyminen voisi tulevaisuudessa antaa uskonnontutkimukselle uusia mahdollisuuksia kummankin tutkimusperinteen perimmäistä luonnetta kunnioittavalla tavalla.

ATTE TAHVANAINEN,
TEOL. MAIST., VANTAA

**HANNA-MAIJA KETOLA,
JUHA MERILÄINEN,
SINI MIKKOLA JA PÄIVI
SALMESVUORI (TOIM.)**
**Suurmiehistä rahvaannai-
siin: Yksilö ja yhteisö kristin-
uskon historiassa. Suomen
Kirkkohistoriallisen seuran
toimituksia 229. Helsinki
2014. 372 s.**

Suurmiehistä rahvaannaisiin on muhkea ja monipuolinen lukupaketti. Se tarjoaa lukuisia kiinnostavia ja hyvin kirjoitettuja henkilökuvia kotimaisen ja kansainvälisen kirkkopoliitikan ja uskontokulttuurin kärki- ja ruohonjuuritason hahmoihin. Kolmetoista eri kirjoitusta sisältävänä artikkelikokoelmana kirja on väistämättä rakenteensa ja tieteellisen näkökulmansa puolesta myös hie-man epätasainen. Teoksen nimi antaa hyvin viitteen kirjan sisältöön: kokoelman tavoitteena on pohtia erilaisia yksilöitä, henkilöitä, ja sitä kenen tarina kuuluu tai tulisi kuulua osaksi kristinuskon historian suurta kertomusta. Kristinuskon pitkä ja la-vea historia huomioon ottaen on toki todettava, että artikkelikokoelma ei tässä suhteessa pyri kattamaan aihetta maantieteellisesti tai kronologisesti pitkänä kaarena, joka käsitelisi tiettyjä mantereita tai vuosisatoja. Koska esimerkiksi artikkeleiden otos vaikuttaa sekä paikan että ajan suhteen lähinnä sattumanvaraiselta,